

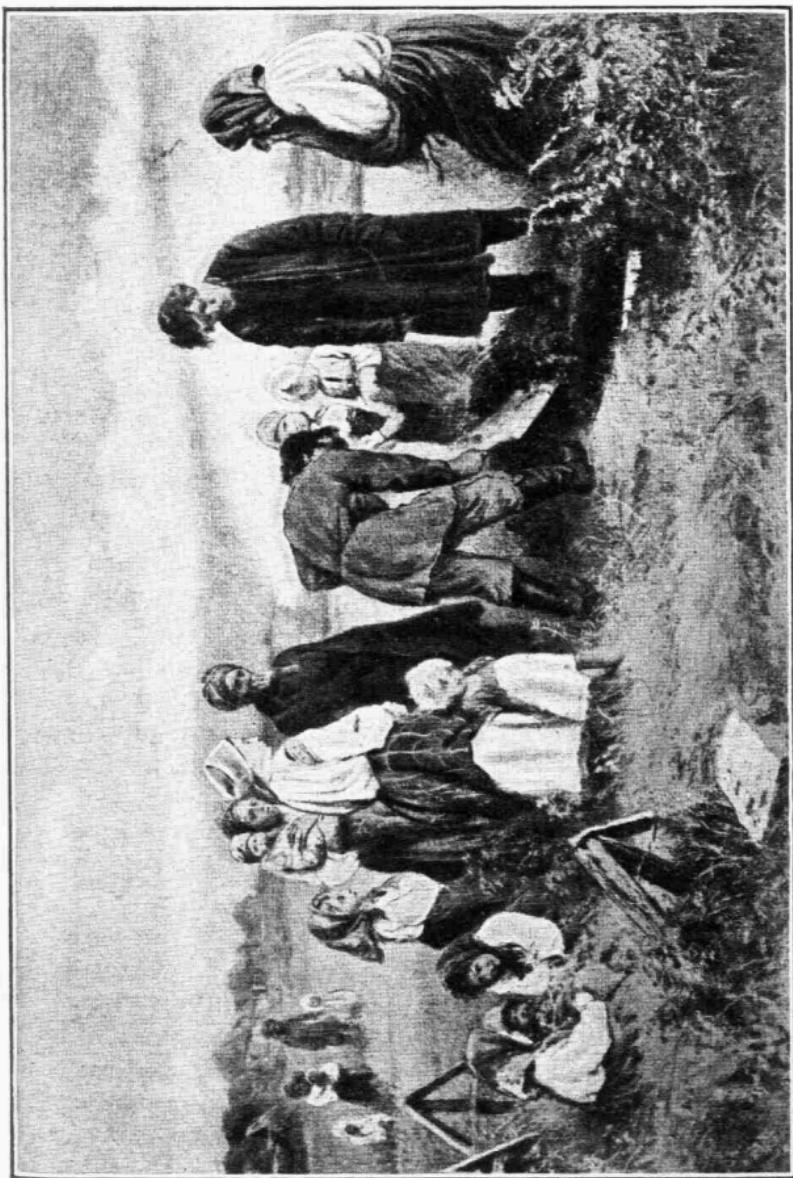
Ο ΠΟΝΟΣ ΚΑΙ Η ΘΛΙΨΙΣ*

ΩΣ ΕΙΚΩΝ ΚΑΙ ΩΣ ΕΜΠΙΝΕΥΣΙΣ

PΟΝΟΣ ἡ ἄλγος εἰς τὴν ἰατρικὴν γλῶσσαν εἶνε τὸ σύνολον τῆς ἐντυπώσεως, ἢν προσκαλεῖ ἐν ἡμῖν ἐπώδυνος αἰσθησίς προερχομένη ἐκ μυρίων αἰτίων. Τὰ αἴτια ταῦτα ἔχουν ώς κυρίαν ἀφετηρίαν τὰ νεῦρα τοῦ ἀνθρώπινου ὁργανισμοῦ. Ἀλλὰ τὰ νεῦρα ἡμῶν ἐν φυσιολογικῇ καταστάσει διατελοῦντα, δὲν ἐκδηλοῦσι τὸν ἐλάχιστον πόνον· πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποστῶσι ταῦτα βλάβην τινὰ ἡ κάκωσιν, ὥστε παράσχωσιν ἐν ἡμῖν τὴν ἐπώδυνον ταῦτην αἰσθησιν. Τὰ νεῦρα ὅμως δὲν εὑρηγνται χωριστὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἐντὸς τῶν διαφόρων ἡμῶν ὁργάνων· κατέχουν ὅλας τὰς γόρας καὶ ὅλους τοὺς ιστοὺς τοῦ ὁργανισμοῦ, οἵτινες διέπουσι τὴν αἰσθησιν, τὴν κίνησιν ώς καὶ τὴν θρέψιν αὐτὴν καὶ ζωὴν διὰ τῆς ἀμέσου ἡ ἐμμέσου ἐπιδράσεως αὐτῶν. Παντὸς λοιπὸν ὁργάνου ἡ ίστος ἡμῶν ἡ πάθησις ἀντανακλᾶται ἡ ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν νεύρων αὐτῶν, ὥστε καὶ ἀνεξάρτήτως τῶν εἰδικῶν αὐτῶν παθήσεων, πάσχουν τὰ νεῦρα καὶ ὅταν οἱ ιστοί, δι' ὧν διέρχονται ἡ οὖς διέπουν, πάσχουσι. Τώρα, ποιὰ εἶνε τὰ μᾶλλον, εὐαίσθητα τῶν νεύρων καὶ ποίων ἐξ αὐτῶν ἡ πάθησις ἀνταποκρίνεται μὲ τὸ αἰσθημα τοῦ ἄκρου ἄλγους, μετὰ ἡ ἄνευ σπασμωδικῶν συστολῶν ἡ ἀντανακλαστικῶν ἀπηγγήσεων ἐπὶ ὀλοκλήρου τοῦ ὁρ-

* ΣΗΜ. Ἐκ τῆς ἐπαγωγοῦ καὶ λίαν ἐνδιαφερούσης καλλιτεχνικῆς καὶ ψυχολογικῆς ταύτης μελέτης, δι' ἣς εὐηρεστήθη καὶ αὕτις νὰ τιμήσῃ τὸ ἡμέτερον Ἡμερολόγιον ὡς καὶ πολύτιμος αὐτοῦ ρύλος καὶ συνεργάτης κ. Α. Π. Ἀραβαντινός, γνωστὸς εἰς τε τὸν ἰατρικὸν καὶ φιλολογικὸν κόσμον, καταχωρίζουμεν ἐφέτος, ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, τὸ πρῶτον μέρος τὸ πραγματεύμενον περὶ τοῦ πόνου καὶ τῆς θλίψεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν γλυπτικὴν καὶ ζωγραφικὴν, μὴ δυνάμενοι ἐλλείψει χώρου νὰ περιλάθωμεν πλήρη τὴν ὥραιαν διατριβὴν τοῦ εύρυμαθοῦς ἰατροῦ. Τὸ δεύτερον μέρος, ἀποτελοῦν ἄλλως τε ἴδιαν καὶ αὐτοτελῆ πραγματείαν καὶ ἐνδιατρίβον περὶ τὸν πόνον καὶ τὴν θλῖψιν ἐν τῇ ποιήσει», θέλομεν καταχωρίσει εἰς τὸν προσεχῆ τόμον τοῦ 1907 παρέχοντες οὕτω τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Ἡμερολογίου ἐπίσης ἐξαίρετον πνευματικὸν ἐντρύφημα.

ΚΗΔΕΙΑ ΡΩΣΟΥ ΧΩΡΙΚΟΥ.— "Εργοι του Μαχόσκη

γανισμοῦ, ἀφ' οὗ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἔχομεν καὶ κινητικὰ καὶ αἰσθητικὰ νεῦρα, δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παροῦσαν ἡμῶν ἐγκυροπαιδεικὴν πραγματείαν. Σημειώνομεν μόνον ύπὸ γενικὴν ἔποψιν καὶ ως ἐν παρόδῳ ἐνταῦθι, ὅτι ὁ πόνος μεταδίδεται· εκ τῆς περιφερείας καὶ ἐκτοξεύεται· ἐκ τοῦ κέντρου διὰ μέσου τῶν μικτῶν νεύρων τῶν διαφόρων λεπτεπιλέπτων διακλαδώσεων, ἃς σχηματίζουν τὰ ἐν τῇ ἰατρικῇ γνωστὰ πρόσθια καὶ διάσθια δεμάτια τοῦ νωτιαίου μυελοῦ ἡμῶν ὅπόθεν τὰ νεῦρα ἐξέρχονται.

Τοιαύτην λοιπὸν ἔχων ὑποκειμενικῶς προέλευσιν ὁ πόνος διάτε τῶν γενικῶν ἀντανακλαστικῶν λεγομένων ἐν τῇ ἰατρικῇ κινήσεων τῶν μυῶν καὶ διὰ τῶν διαφόρων συσπάσεων, ἃς προκαλεῖ ἐπιτοπίως ἡ ἀλγοῦσα χώρα, εὔρηται εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ μυϊκὸν ἐν γένει σύστημα τοῦ ἀνθρώπου, ἐπομένως καθίσταται οὕτος καὶ ἀντικειμενικῶς ἀντιληπτός. Πᾶς ἔκκστος δηλονότι δύναται νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἐξ ἀποστάτεως βλέπων τὸν ἀλγοῦντα, ἐκ τῶν διαφόρων μυϊκῶν συσπάσεων, ἐκ τῶν δακρύων, ἢ ἐκ τῶν ἄλλων κινήσεων καὶ στάσεων, ἃς προκαλεῖ εἰς αὐτὸν ὁ πόνος ἄλλοιώνων ποικιλοτρόπως τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὰς στάσεις τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ, ὅπως μᾶς ἐξηγήσῃ τὸν ἴδιατερον τύπον ἢ τὴν παράστασιν, ἢν λαμβάνει ὁ ἀλγῶν ἀνθρωπος. Ή ἄλλοια δὲ αὕτη ἐκάστοτε παράστασις παρέχει εἰς τοὺς ὄφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ νέκνη ὅλως κινηματογράφου εἰκόνα.

Τώρα, ἀν εἰς τὰς ἐκ τῶν νεύρων προεργομένας παραλλαγὰς ταύτας προσθέστωμεν καὶ τὰς διαφόρους ἐπιρροάς, ἃς ἔχει ἡ φυσιολογικὴ λειτουργία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦ νευρικοῦ ἐν γένει συστήματος ἐπὶ τῶν διαφόρων τῆς φυσιογνωμίας μεταβολῶν, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰς ψυχολογικὰς ἐν γένει ἐπιδράσεις, ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὰς ἀπείρους μορφὰς καὶ παραστάσεις, ἃς λαμβάνει ἡ ὄψις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰς στάσεις ἢ κινήσεις, φυσικὰς ἢ μή, τὰς ὅποιας λαμβάνει τὸ σῶμα αὐτοῦ. "Αν ἡ γαλήνη τῆς ἐκφράσεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ, ἀν ἡ ώραιότης τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τῶν ἀνατομικῶν γραμμῶν ἢ κανονικότης καὶ ἡ εύρυθμία ἀπετέλεσταν τὸ ἵδεωδες τῆς τέχνης τοῦ σύμπαντος, οἱ δὲ ἐμπνευσμένοι καλλιτέχναι ἀνεκάλυψαν διὰ τοῦ μάγου αὐτῶν ὄφθαλμοῦ εἰς τὴν θέαν ταύτην ὀλόκληρον τὸν μυστηριώδη τῆς τέχνης νάὸν καὶ ἐλάτερυσαν τὸν καλλιμάρμαρον τοῦ ώραίου βωμόν, οἱ ἴδιοι τοῦ αἰωνίου καλοῦ μύσται δὲν ἔμειναν ψυχροὶ ἀπέναντι τῶν πολυειδῶν ἐκφράσεων τῆς ὁδύνης, μεθ' ὅλην τὴν μελαγχολίαν ἢ τὴν φρίκην, ἥτις τὴν περιβάλλει!..

Καθίσταται πράγματι ἀνεξήγητον μέγρι τινός, πῶς μία

τοιαύτη ζωής είκών, τὸν οἰκτὸν μᾶλλον ἢ τὴν συμπάθειαν ἐμπνέουσα, ἡδυνήθη νὰ ἐλκύσῃ τὸ ἑταστικὸν καὶ μυστηριῶδες δόμα τοῦ καλλιτέχνου πρὸς αὐτήν. "Ογι! δὲ μόνον τοῦτο παρετηρήθη, ἀλλ' ἔτι πλέον! Εὔρεν ἡ καλλιτεχνία εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην πάλην τῶν νεύρων μετὰ τῆς ψυχῆς, ἀληθὲς καὶ μαγικῶν οὕτως εἰπεῖν γόητρον καὶ κάλλος! Τὸ αἰσθητικόν, ὅπερ ἀνεπτύγθη ἐκ τῆς συναρμολογήσεως τοῦ τελείως ὥραιού, πλαστικῶς καὶ φυσιολογικῶς, τὸ αἰσθητικόν, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ εἰς δόλας τὰς ἐποχὰς τῆς τέχνης ὄλστωμον τὴν ἐπιστήμην τοῦ ὥραιού, ἦτοι συγκεντρώνει τὴν γενικὴν ἀντίληψιν καὶ ἔξωτερικεύει αὐτὴν ἐντὸς τοῦ μαγευτικοῦ ἴνδάλματός του, τὸ μυστηριῶδες τοῦτο λέγομεν καὶ ἀσύλληπτον τῆς τέχνης ἴδεωδες, ὅπερ ἔλαβε τὸ ὄνομα αἰσθητικόν, δὲν ἐνέκλεισεν, ὅγι, ἐντὸς πεπερασμένων δρίων τὸ γόητρον τοῦ ὥραιού! Τὸ παρακολουθεῖ διὰ τῶν μάγων ὄφθαλμῶν του εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀπείρου, ἐκεῖ ὅπου μόνη ἡ φαντασία ἐνίστει δύναται νὰ φθάσῃ. Τῷντι τὸ ὥραιον ζητεῖ καὶ εὑρίσκει ὁ καλλιτέχνης πανταχοῦ τῆς φύσεως, αεννάως δὲ τὸ θαυμάζει, ὅπου καὶ ἀν τὸ συναντήσῃ.

Καὶ εἰς τῆς ἀγρίας καταγίδος τὸν ἀπαστράπτοντα κεραυνὸν καὶ εἰς τῆς νηνεμίας καὶ γαλήνης τὴν γλυκεῖαν μαρμαρυγήν! Εἰς τε τοῦ γαμψώνυχος ὄρνέου τὸ φοβερὸν ἀλλ' ὑπερήφανον παράστημα, καὶ εἰς τῆς κρυπτομένης ἐντὸς τοῦ φυλλώματος τρουφερᾶς περιστερᾶς τὸ τερετίζον πτερύγισμα! Καὶ εἰς τῆς ὀδύνης τέλος καὶ εἰς τῆς χαρᾶς τὴν ὄψιν καὶ ἔκφρασιν. Οὐδόλως λοιπὸν πρόπει ν' ἀπορῶμεν, ἀν ἡ θεία τέχνη εῦρε καὶ εὑρίσκει πάντοτε ἀληθὲς γόητρον καὶ ἀπόλαυσιν καὶ εἰς τῆς ὀδύνης καὶ τοῦ πόνου τὴν ἀλγεινὴν ἔκφρασιν. Ἀλλὰ πῶς δυνάμεθα νὰ ἔξηγήσωμεν τοῦτο ψυχολογικῶς; Τὰ αἴτια τῆς ἐμπνεύσεως ἐνὸς καλλιτέχνου εἶνε ἀγνωστα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Πολλάκις ἀντίκειται αὐτῇ καὶ αἰσθητικῶς καὶ διανοητικῶς πρὸς τὴν πραγματικότητα τῆς ὥλης καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν τὴν δρῶσαν καὶ αἰσθανομένην.

'Ἐν τούτοις δέον νὰ παραδεχθῶμεν διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, ὅτι τὸ ἴσχυρότερον ἐλατήριον τῆς τοιαύτης παραδόξου προσκολλήσεως τοῦ καλλιτέχνου εἰς τὴν πάσχουσαν ἀνθρωπίνην μορφὴν εἶνε πρῶτον ἡ συμπάθεια καὶ ὁ οἰκτὸς πρὸς τὸν ἀλγοῦντα. Συγκινεῖ βεβχίως καὶ τὴν ψυχὴν καρδίαν μὴ καλλιτέχνου ἀκόμη ἡ θέα τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου. Φυσικὸν ἐπομένως εἶνε νὰ ἐμπνέηται ἡ τέχνη ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου τοῦ συγκινοῦντος ὅλας τὰς καρδίας καὶ ν' ἀναπαριστᾷ ποικιλοτρόπως τὴν αἰμάτσουσαν εἰκόνα. Καὶ ἔτερος ὅμως λόγος, καθαρῶς

τεγγικὸς οὔτος, εἶνε ἡ ψυχικὴ ἔκφρασις τοῦ ἀλγοῦντος, κι διάφοροι συσπάσεις τῶν μυῶν αὐτοῦ, ἡ στάσις αὐτὴ ἢν τὸ σῶμά του αὐτομάτως λαμβάνει, ἀτινα πάντα παρέχουσι τόσην γραφικὴν ποικιλίαν καὶ τοιαύτην ἀλληλουγίαν νέων ἐκάστοτε γραμμῶν καὶ τόσον θυμαστὰς προκαλοῦσιν ἐντυπώσεις εἰς τὸ ἄπληστον διὰ νέας πάντοτε ἐμπνεύσεις ὅμιμα τοῦ καλλιτέχνου, ὥστε τὸν ἀθοῦσι αὐτομάτως σχεδὸν πρὸς ἀπεικόνισιν τοῦ ἀλγούς.

Ὕπὸ τοιαύτας διττὰς ἐμπνεύσεις ἡ τέχνη κατώρθωσε ν' ἀναπαραστήσῃ ἐπὶ τοῦ ψυχροῦ μαρμάρου, ἡ τῆς λευκῆς ὁθόνης, ἀλλοτε μὲν τὸ ἀλγος ὡς ζωηράν, φυτικὴν ἔκφρασιν τοῦ πάτηκοντος, ὡς εἰς τὸν Ηρομηθέα, ἀλλοτε ἀνάμικτον μὲ πικρίας καὶ καρτεροψυχίας συγχρόνως ἔκφρασιν, ὡς εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ θηρακοντος Ἰησοῦ τοῦ Rubens καὶ εἰς τὴν θείαν Pieta τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου· ἀλλοτε δὲ ἔδωκεν εἰς τοῦτο ὑπέροχον ὅμινον λευκογολίας καὶ ἐγκαρτερήσεως εἰς τὴν συμφοράν, ὡς εἰς τὴν Νιόβην καὶ τὸν τετρωμένον τοῦ Καπιτωλίου ἀγωνιστήν. Ή τοιαύτη ὅμως τῆς τέχνης ἐκτέλεσις, καίτοι ἀπεικονίζει τελείωτα καὶ πιστῶς τὴν φύσιν, δὲν προκλεῖ ἵσως εἰς τὸν θεατὴν τὴν λύπην, τὴν φρίκην ἢ τὸ ἔλεος, ὡς ὁ ζωντανὸς πόνος τοῦ ἀλγοῦντος, ἀπὸ τοῦ δοποίου ἀποστρέφομεν, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, ἀλλὰ παρέχει παραδόξως ἐν ἀλλῷ εἰδος συγκινήσεως γλυκείας καὶ εὐγαρίστου, τολμῶ εἰπεῖν, ἐν τῇ μελαγχολίᾳ αὐτῆς. Ἐμπνέει δηλονότι αἰσθηματικῆς ἀλγοῦσι καλλιτεχνικῆς ἀπολογίας, παρεμφερὲς πρὸς τὸ ἐκ τοῦ ἀπολύτως ὥραιον ἐν τῇ τέχνῃ.

Τοιαύτην ἔχει τὴν προέλευσιν καὶ αἰτίαν ἡ καλλιτεχνικὴ εἰκὼν τοῦ πόνου! "Αν ταύτην διαιωνίζῃ καὶ ἀποθεώνῃ ἡ σμιλη ἐνὸς Πολυκλείτου ἢ Μιχαὴλ Ἀγγέλου ἢ ἀνυψώνῃ εἰς τὴν αἰώνιότητα ὁ γρωστὴρ ἐνὸς Rubens ἢ Ραφαὴλ — δεν πρέπει ποσῶς νὰ ἐκπληγττώμεθα, διότι ἡ ἄλλη τῆς καλλιτεχνίας ἀδελφή, ἡ ποίησις, παρέστησεν ἐπίσης ὑπερόγχως ταύτην διὰ τῶν ἀθανάτων περιγραφῶν τῆς θυμασίας λύρας τῶν ἀρχαίων ἡμῶν τραγικῶν καὶ τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν ὅλων τῶν αἰώνων.

"Αν θελήσωμεν ἕδη ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς πρώτας πηγὰς τῆς τέχνης καὶ ἔξετάσωμεν τὴν στενὴν σχέσιν, ἢν ἔσγειν ἀνέκαθεν ἡ καλλιτεχνία μετὰ τῆς ιατρικῆς ὁδηγηθεῖσα ασφαλῶς καὶ μυριάκις ἐκ ταύτης ἐμπνευσθεῖσα καὶ τότε ὡς καὶ σήμερον, ὡς εἴχομεν τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀποδείξωμεν εἰς σειρὰν διαλέξεων, ἀς ἔκάμομεν κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ, ἔξχαγγόντες ταύτας ἐκ μακρᾶς ἡμῶν εἰδικῆς μελέτης «ἡ καλλιτεχνία ἐν σχέσει πρὸς τὴν ιατρικήν», εύρισκομεν ὅτι οἱ καλλιτέχναι ὅλων τῶν γεόνων παρέλασον ἐκ τῆς ιατρικῆς ἀπειρίαν ὅλης

πρὸς ἀπεικόνισιν ἢ γλυφήν. Ἡ ὁδύνη μὲ τὴν ἔκφρασιν αὐτῆς παρέσχε φυσικῶς τὴν γραφικωτέραν ὅλην.³ Ας ἀρχίσωμεν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς Γλυπτικῆς.

Ίδου πρῶτον Πυθαγόρας ὁ Ρηγῖνος. Μέγας γλύπτης εἰς γαλλὸν τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Οὗτος, κατὰ τὸν Πλίνιον, εἶνε ὁ πρῶτος ὅστις παρέστησε ἐπιμελῶς καὶ λεπτομερῶς φλέβας, νεῦρα καὶ κόρμας ἀνθρώπινας. Ἐργον θαυμάσιον τούτου ἐκ τῆς ὁδύνης ἐμπνευσθὲν ἦτο ὁ διάσημος τοξότης καὶ ἥρως τοῦ Ὀμῆρου Φιλοκτήτης. Παρίστατο οὖτος τραυματίας καὶ χωλός, εἰς δὲ τὰς πληγὰς αὐτοῦ, (κατὰ τὸν αὐτὸν πάντοτε Πλίνιον) ἀναπαρίστατο ζωηρότατα τὸ φοβερὸν ἄλγος. Ἐτερον ἔργον ἐν τῇ ἀρχαιότητε παριστῶν τὴν ὁδύνην εἶνε ἡ ἐν Ὁλυμπίᾳ εύρεθείσα γιγαντιαῖς πάλῃ μεταξὺ Λαπήθων καὶ Κενταύρων. Εἰς Λαπήθης ἔχει δράξει διὰ τῆς χειρὸς ἔνα Κένταυρον, οὗτος δὲ δάκνει μετὰ λύστης τὴν χειρά του, καὶ εἶνε θαυμάσιόν τι ἡ ἔκφρασις τῆς ὁδύνης καὶ τῆς καρτεροψυχίας συγγρόνως, ἣν δεικνύει ὁ δικτύομενος οὗτος Λαπήθης.

Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὁμοίας ἐμπνεύσεως ἀριστουργημάτων τημειώνομεν ἐνταῦθα τὰ διασημότερα. Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Φλωρεντίας ὑπάρχει σήμερον σύμπλεγμα παριστῶν τὴν Νιόβην, τὴν σύζυγον τοῦ Ἀμφιωνος, καθ' ἣν στιγμὴν τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος φονεύουσι τὰ δώδεκα τέκνα της, διότι εἶχε τολμήσει νὰ καυχηθῇ, ὅτι ἦτο ἀνωτέρα τῆς Λητοῦς (μητρὸς τοῦ Ἀπόλλωνος) ἡτις εἶχε μόνον δύο τέκνα. Ἀποδίδεται τὸ πρωτότυπον τοῦ θαυμασίου τούτου ἔργου εἰς τὸν Πραξιτέλην. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ ὑπάρχον ἄγαλμα τῆς Μητρὸς Νιόβης ζητούσης νὰ σώσῃ ἐντὸς τῆς αγκάλης της τὴν μικροτέραν της κόρην, ἀναπαριστᾶ ζωηρότατα τὴν θλῖψιν εἰς τὰς βαρείας καὶ πενθίμους τοῦ εὐγενοῦς προσώπου της γραμμάς.

Σειρὰν ὅμως μακρὰν καρτερικῆς καὶ γλυκείας ως εἰπεῖν ἡθικῆς ὁδύνης καὶ θλίψεως ἐλκύσουσαν τὸν θαυμασμὸν ἡμῶν παρέχει ἡμῖν ἡ ἀρχαία γλυπτικὴ εἰς τὴν ώραιάν καὶ πλουσιωτάτην συλλογὴν τοῦ ἡμετέρου Μουσείου τῶν ἐπιτυμβίων πλακῶν, τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ ἄλλων. Συγκρατεῖ κυριολεκτικῶς διὰ μαγνητικῆς δυνάμεως τοὺς ὄφθαλμούς τοῦ παρατηρητοῦ ἢ θέα τῶν εὐγενῶν, καὶ τεθλιμμένων ἐκείνων ἔκφρασεων γονέων, τέκνων, ἀδελφῶν, συζύγων, κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ὑστάτου ἀπογωρισμοῦ παριστωμένων ἐν ὑπερτάτῃ ψυχικῇ γαλήνῃ καὶ ἐν γενναιότητι ἀπογαιρέτωντων ἀλλήλους.

Ἐτερον θαυμάσιον ὑπόδειγμα καρτερικῆς ὁδύνης θανάτου ἐπὶ ὑπερόγου ἀνδρικοῦ κάλλους εἶνε ὁ θυνήσκων Ἀλέξανδρος,

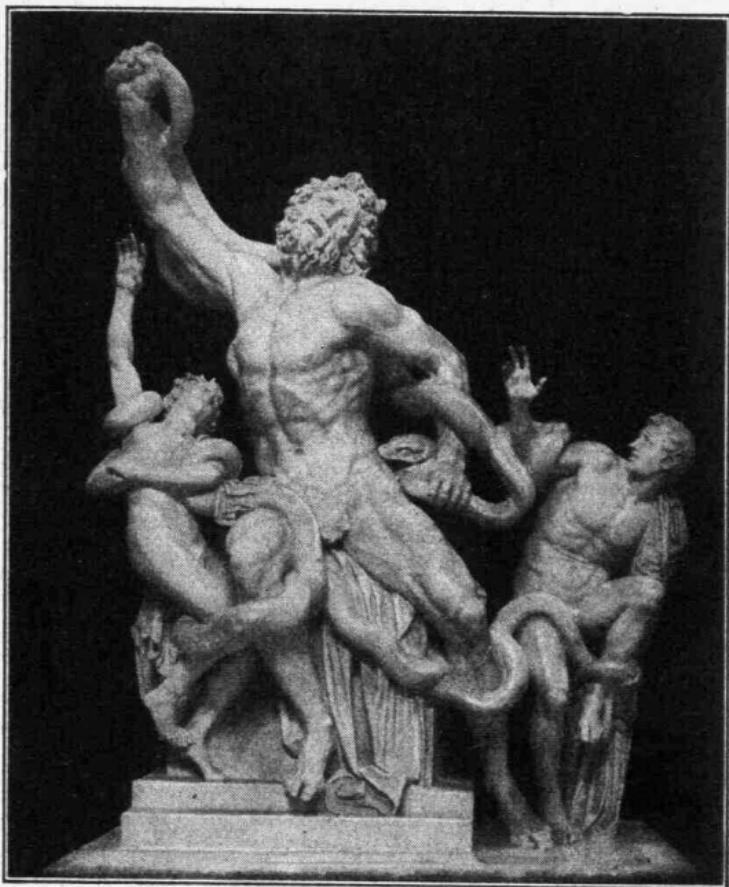
ἀνήκων εἰς τὴν Περγαμηνὴν Σχολὴν (2ος π.γ. αἰών). Οὗτος εύρισκεται σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον *dei ufficii* τῆς Φλωρεντίας.

Τῆς ίδιας Ηεργαμηνῆς Σχολῆς ἔργον θαυμάσιον, παριστῶν τὸν πόνον καὶ τὴν ὑπερτάτην συγχρόνως γεναιότητα, εἶνε ὁ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βατικανοῦ εύρισκόμενος (ἐν ἀντιγράφῳ) θνήσκων Γαλάτης, ὅστις ἀποδίδεται εἰς τὸν Κτησίλαον (Πλιν. Φυσ. Ιστ. Βιβλ. XXXIV κεφ. 8). Ἐπὶ τοῦ προσώπου τούτου δύναται νὰ σπουδάσῃ τις τὴν ψυχολογίαν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Ἐπὶ τῇ θέᾳ τοῦ ἀριστουργήματος τούτου τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὁ Βύρων κύτος ἐνεπνεύσθη ὑπερόχως καὶ ἡ λύρα αὐτοῦ ἐτόνισε τοὺς ἔζης θαυμασίους στίχους, ὃν πεζὴν μετάφραστιν δυστυχῶς μόνον παραβέτομεν:

«Βλέπω πρὸ ἐμοῦ κατακείμενον τὸν ἡρωϊκὸν ἀθλητὴν· ἡ κεφαλὴ του στηρίζεται ἐπὶ τῆς μιᾶς του χειρός, τὸ δὲ ἀρθίον ὅμμα του παρέχει τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἔκουσίως θνήσκοντος, διότι φαίνεται θέλων νὰ δαμάσῃ τὸν δριμὺν πόνον αὐτοῦ. Ἡ κεφαλὴ του κλίνει βαθιαίως πρὸς τὰ κάτω ἐνῷ ἀπὸ τοῦ βαθέως τραχύματος τοῦ στήθους του φαίνονται στάγδην πίπτουσαι αἱ τελευταῖαι πλέον σταγόνες τοῦ αἷματός του, ὡς αἱ πρῶται χονδραὶ σταγόνες βροχῆς θυελλώδους. Ἡδη ἡ κονίστρα δινεῖται περὶ αὐτὴν... καὶ ἔκπνει ἐν τῷ μέσῳ τῶν βαρθόρων ἐπευφημιῶν, αἱ ὄποιαι οἵμοι! συγχαίρουν τὸν τλήμονα νικητὴν! Ὁ θνήσκων ἀθλητὴς ἤκουσεν αὐτὰς ἀλλ' οὐδόλως τὸν συνεκίνησαν· οἱ ὄφθαλμοι του ὡς καὶ ἡ καρδία του ἥσαν πολὺ πακράν τῆς κονίστρας κλπ».

Αλλὰ τὸ μέγιστον τῶν ἀριστουργημάτων ὑπὸ ἔποψιν ἀναπαραστάσεως φυσικῆς ὀδύνης ἐν μεγαλοπρεπεῖ στάσει ἀνατομικῶν γραμμῶν εἶνε τὸ θαυμάσιον σύμπλεγμα τοῦ Λαοκόντος. Τοῦτο εύρισκεται (ἐν ἀντιγράφῳ βεβχίως) εἰς τὸ Βατικανὸν καὶ εἶνε ἔργον τῶν γλυπτῶν Ἀθηνοδώρου, Πολυδώρου καὶ Ἀγριανδρου. Ὁ Λαοκόνος οὗτος, ὡς γνωστόν, παριστᾶ τὸν ιερέα τοῦ Ποσειδῶνος, ὃν ἐτιμώρησαν οἱ θεοὶ μετὰ τῶν τέκνων του, διότι ἀντέστη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐν Τροίᾳ τοῦ Δουρείου ἵππου. Ἡ ἔκφρασις τοῦ συνεσπασμένου προσώπου του εἶνε ὅντως θαυμάσιον τι καὶ ἀμίμητον! Ἡ εἰκὼν τοῦ ὑπερτάτου ἀλγούς κατὰ τὴν ύψιστην ταύτην τοῦ μαρτυρίου στιγμὴν εἶνε ἔξοχος καὶ θεία ἐν τῇ σπαρακτικῇ αὐτῆς πράγματικότητι! Ἡ ζωντανὴ αὕτη ὀδύνη ἐνέπνευσε πολλοὺς ἀρχαίους ποιητάς, ἀλλὰ τοῦ Βιργίλιου ίδιως ἡ αἰμάσσουσα περιγραφὴ δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν ὑπέροχον τῆς σμιλῆς ἀπόδοσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης σκηνῆς! Οὗτος τὸν παριστᾶ ἔξαγοντα σπαρακτικὰς καὶ ὀξείας φωνὰς ἐκ τῆς μεγάλης ὀδύνης τῆς περισφίγξεως τῶν φοβερῶν δρακόντων οἱ εμπνευσμένοι ὅμως ἐκεῖνοι γλύπται τοὺς σπαρακτικούς τούτους πόνους ἔξεφρασαν διὰ τῶν κινήσεων

τοῦ ὅλου σώματος καὶ τῆς ἴδιαιτέρας στάσεως, τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἵτις μόνη παρ' αὐτῷ ἐκδηλοῖ τὴν τελουμένην ὑπεράνθρωπον πάλην, ἐνῷ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγωνιῶντος ἔθεντο μόνον ἀπλοῦν παρόπονον καὶ στονχήν, ἥτις καθιστᾷ ἔτι μᾶλλον προφυνῆ καὶ βιθεῖν ἢ ἐκβίθουσις, ἥτις ὁ τεγνίτης ἐξετέλεσε

O Λαοκόν

κατὰ τὸ προκάρδιον (ἀπὸ τοῦ ὄμφαλοῦ καὶ ἀιω) ὡς γίνεται πάντοτε κατὰ τὰς βιθείας καὶ βιχίας ἐκπνοὰς τοῦ ἀνθρώπου.

'Η γαλήνιος αὕτη ὁδύνη σύδολως ἀλλοιώνει τὰ γαραχτηστικὰ τοῦ Λαοκόντος. 'Ο Winkelmann λέγει, ὅτι τὸ θυμασιον τοῦτο σύμπλεγμα πασιστῇ τὴν ἔκροσιν τοῦ ὑπεριάτον ἀνθρωπίνου μεγαλείου. 'Ο δὲ Lessing ὅτι παρουσιάζει τὸ ὑψι-

στον κάλλος ύπὸ τὴν ἐπιδρασιν τῆς σωματικῆς ὀδύνης.

Τοιαύτας καὶ ἄλλας πολλὰς ἀκόμη ἐμπνεύσεις ἐκ τοῦ ἄλλους εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ἀρχαίους ἡμῶν γλύπτας. Ἐλλὰ καὶ οἱ διάστημοι ζωγράφοι τῶν αἰώνων ἐκείνων, ὡς ὁ Κλεοφάντης, ὁ Μανδροκλῆς, ὁ Πολύγνωτος, ὁ Ἀπολλόδωρος καὶ οἱ περιφημότεροι πάντων Ζεῦξις, Ἀπελλῆς καὶ Παρράσιος κλπ. ἐνεπνευσθησαν πολλάκις ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου ἀλλούς καὶ παρέλαθον πρὸς ἀπεικόνισιν ἐκ τῆς ἴατρικῆς ἀπειρον ὅλην. Περὶ τῆς ἀρχαίας ὅμως Ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς ἐλάχιστα γνωρίζομεν καὶ μόνον εἰς τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς καὶ εἰς ἀντίγραφα ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων ἢ δακτυλιολίθων εύρισκομεν εἰκόνας τινὰς εἰς τὸ θέματος ἡμῶν ἀφορώσας. Οὕτως, ἐπὶ ἀρχαίων ἀγγείων καὶ δακτυλιολίθων, εὑρέθησαν ἀντίγραφα εἰκόνος, ὡς ὑποθέτουσι, τοῦ Παρρασίου, παριστῶντα τὸν αὐτὸν ἄνω μνημονευθέντα Φιλοκτήτην (κατὰ Mallati) ἀλγοῦντα ἐκφραστικῶς μὲ περιδεδεμένην τὴν τετρωμένην κνήμην. Εἰς τὸν μέγαν τῆς ἀρχαιότητος ζωγράφον Ζεῦξιν ἀποδίδεται ἐπίσης ἐν θυματίον ἔργον παριστῶν τὴν σπαρακτικὴν ὀδύνην βισανιζομένου, ὅπερ ζωηρῶς περιγράφεται καὶ ἐπαινεῖται ύπὸ διαφόρων συγγραφέων. Εἶνε ὁ Προμηθεὺς δεσμώτης ύπὸ τοῦ γυπὸς σπαρακτικούς.

Κατὰ τοὺς μετέπειτα γρόνους καὶ μετὰ τὴν ἀναγέννησιν ίδιας τῆς Τέχνης, διάσημοι γλῦπται καὶ ζωγράφοι ἀπεικόνισκαν θυματίας τὴν ὀδύνην εἰς πλεῖστα αὐτῶν ἀριστουργήματα· ἐν πρώτοις ἔχομεν την θυματίαν Pielä τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, καὶ την Φοίκην, κεφυλὴν παριστῶσαν τὴν ἐκφραστικωτέραν εἰκόνα τοῦ τρόμου καὶ τῆς φρικιάστεως, ἣν εἶδεν ὁ κόσμος. Δὲν ἔκφραζει αὐτῇ τὸ ἄλγος, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ αὐτὴν τὴν ἰσχὺν τοῦ ψυχικοῦ σάλου. Εύρισκεται εἰς Φλωρεντίαν (uffici). Ἐν γένει κατὰ τοὺς μετὰ τὴν Ἀναγέννησιν αἰῶνας ἡ ἐκφρασις τῆς ὀδύνης ἐπεζητήθη ἐπιμελῶς ἐντὸς τῶν αἰτιῶν ταύτης, ἐγένετο δὲ ἔτι μᾶλλον δαφῆς ἡ διάκρισις μεταξὺ ἡθικοῦ καὶ φυσικοῦ ἄλλους. Οἱ διάφοροι γχρακτῆρες καὶ αἱ ἴδιουσυγκρασίαι τῶν ἀλγούντων ἐλήφθησαν ἐπίσης ύπὸ σπουδαίων ἔποψιν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης ἀναφέρομεν, ὁ πόνος δὲν παρουσιάζει ἔνα μόνον, ἀλλὰ μυρίους τύπους ἐκφράσεως ἀναλόγως τῆς ἡθικῆς ἀναπτύξεως, τῆς ψυχολογικῆς στιγμῆς, τῆς ἡθικῆς ἴσγύος ἢ καὶ τῆς φυλῆς ἀκόμη αὐτῆς τοῦ πάσχοντος, οἱ διάφοροι καλλιτέχναι τῶν νεωτέρων ιδιῶν γρόνων ἡσγολήθησαν καὶ ἀσγολοῦνται πάντοτε μεγάλως εἰς τὴν μελέτην τῆς φυσιολογίας καὶ ψυχολογίας τῆς ὀδύνης. Ἐλλ' ἐκτὸς τῆς μελέτης ταύτης μεγίστην προσπορίζονται ὡφέλειαν καὶ ἐκ τῆς

ἐπιμελοῦς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων κλασικῶν ἀριστουργημάτων τῶν μεγάλων διδασκάλων, ἡ τελειοτάτη δὲ πάντων σπουδὴ ἔγκειται μᾶλλον εἰς τὴν ἀκριβῆ τῆς φύσεως ἀπομίμησιν. Οὗτω μένωσι πάντοτε ως ὑποδείγματα τέλεια τὰ *modela* τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν.⁷ Εγομέν λοιπὸν σειρὰν τοιούτων ἐμπνεύσεων, ἃς διαιώνισεν ἡ τέχνη τοῦ σύμπλαντος. Ο Μιχαήλ "Αγ-

Ο ΜΑΡΑΘΩΝΟΔΡΟΜΟΣ — ὁ κομίζων τὴν εἰδησιν τῆς νίκης.

γελος, μέγας γλύπτης ὅσον καὶ ζωγράφος, ἔργεται ἐκ τῶν πρώτων ἐν αὐτῇ διὰ τῶν προμημονευθέντων καὶ ἄλλων ἀκόμη ἔργων του. Ο Ραφαήλος ἀφησεν ἐπίσης εἰς τὴν παγκόσμιον καλλιτεχνίαν, ἐντὸς τῆς θυμυκσίας αὐτοῦ Μεταμορφώσεως τὸν παράφρονα παῖδα ἐν στιγμῇ μανιακοῦ παροξυσμοῦ. Ο Δαβίντσης, ὁ Velasquez, ὁ Ribera, ὁ Jan Dyck, ὁ Murilla καὶ πλεῖστοι ἄλλοι ἐνεπνεύσθησαν ἐπίσης εἰς πολλὰ ἔργα τῶν

ἐκ τῆς ὁδύνης. Ο διάστημος Rubens μεταξὺ τῶν ἄλλων τοιούτων εἰκόνων του, κατέλιπε τὸν θάνατον τοῦ Σενέχου, ὅστις παρίσταται ἐντὸς θερμοῦ λουτροῦ μέγρι των γονάτων, φέρων τὰς ἀρτηρίας κεκομμένας καὶ αἷμαρροσούστας μὲ θυματίαν ἔκφρασιν γαληνιαίου ἄλγους, καὶ ὑπαγόρεύων εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ τὰς ἐντυπώσεις, ἃς τῷ παρεῖγεν ὁ Βραδὺς θάνατος, εἰς ὃν εἶχε καταδικασθῆ ὑπὸ τοῦ Νέρωνος.

Αφ' ἑτέρου καὶ τῆς νεωτέρας Γλυπτικῆς θὰ ἡδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν διάφορα ἀριστουργήματα ἐκφραστικῆς ὁδύνης.— Ίδου λ. γ. ὁ τετρωμένος Αγίλλευς τοῦ ἐν Κερκύρᾳ ἀνακτόρου τῆς αὐτοκρατείρας Ἐλισσάβετ καὶ τόσα ἄλλα. Ως θυματίαν ὅμως ἔκφρασιν ἄλγους μετὰ ύστατης προσπαθείας, πρὸς συγκράτησιν ζωῆς, κρεμαμένης οἵονεὶ ἐκ τῶν ὁδύντων παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ ἔζογχον ἔσγον τοῦ γερμανοῦ Max Kruse, τὸν ἀργαῖον δρομέα τοῦ Μαραθῶνος, ὅστις θὰ πέσῃ μετ' οὐ πολὺ ἀπνούς εἰς τὸ τέρμα τοῦ δούρου του!

Καὶ ἐκ τῶν ζωγράφων τῶν ἡμετέρων γεόνων πολλοὶ ἀπέδοσαν διὰ τῶν εἰκόνων αὐτῶν θυματίως τὴν ὁδύνην. Ἀναφέρομεν παροδικῶς τὸν πολὺν Max, μὲ τὸν θαυμάσιον αὐτοῦ Ἰησοῦν ἀνιστῶντα τὴν κόρην τοῦ Ἰαΐσου καὶ τὴν τυφλὴν Μάροτραδά τον εἰς τὰς Κατακόμβας· τὸν Keller μὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐν τῇ ἀγριότητι αὐτῆς καὶ ἔζογχον διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ὁδύνης εἰκόνα του Ἡρώ καὶ Λέανδρος· τὸν μυστηριώδη συμβολιστὴν Boeklin μὲ τὰς ἀποτροπαίας ἔξωτικὰς αὐτοῦ μορφὰς (βλ. εἰκόνα ἐν σελ. 32 - 33.) καὶ τὰς θυματίας ἐκφράσεις τοῦ θανάτου καὶ τῆς ὁδύνης· τὸν διάστημον ρώσσον ζωγράφον Μακόφσκη μὲ τὴν «Κηδείαν ρώσου γωρικοῦ», τὴν ἔμπλεων ὁδύνης καὶ σπαρακτικοῦ ἄλγους. (Βλ. εἰκόνα ἐν σελ. 16 - 17.) τὸν ἔζογχον ἐκεῖνον ζωγράφον τοῦ Γυπός σπαράσσοντος τὸ ἥπαρ τοῦ Προμηθέως, ὅπερ εὔρηται εἰς τ' ἀνάκτορα τῆς A. M. τοῦ Βασιλέως ἡμῶν. Καὶ πλείστους τέλος ἄλλους, οὓς συντομίκες γάσιν παραλείπουμεν. Καὶ τῶν ἡμετέρων συγγρόνων καλλιτεγχῶν ἔγομεν νὰ ὑποδείξαμεν ἐπίσης ἔργα τοιαῦτα ὡραῖον καὶ ἐκφραστικώτατον ἐν τῇ ἀπλότητι τοῦ λ. γ. εἴνε τὸ νήπιον ἐκεῖνο τὸ παριστῶν διὰ γαρακτηριστικωτάτων μορφασμῶν καὶ συσπάσεων τοῦ προσώπου τὸν πόνον, ὃν τῷ προκαλεῖ ἡ διάτρησις τῶν ὕτων διὰ τῆς βελόνης. Εἴνε ἔσγον τοῦ διαπρεποῦς ἡμῶν καλλιτέγχου Γ. Ἰακωβίδου. Ως ἐπικορωνίδα ἐν τούτοις τοῦ πενιγροῦ βωμοῦ, ὃν ἐπειράθημεν ὅλως ἀναρμοδίως ἵσως, ἀν μὴ καὶ ιεροσύλως, νὰ ἐγείρωμεν ἐντὸς τοῦ μελλαγχολικοῦ καὶ πενιγροῦ Ναοῦ τῆς Ὁδύνης, γάριν τῶν φίλων ἀναγνωστῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἡμερολογίου, ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ ὁ

εθνικός έγωισμὸς νὰ ἐκθέσωμεν καὶ τὴν θαυμασίαν εἰκόνα τοῦ Πόνου τοῦ ἡμετέρου πολυκλαύστου ζωγράφου Γύζη, ἣτις θεωρεῖται ἐπίσης ως ἐν ἀριστούργημα διὰ τὴν ἔκφρασιν καὶ δύναμιν αὐτῆς. Εἶνε τοῦτο τὸ Πνεῦμα τοῦ πόνου.

Ως εἰδομεν λοιπὸν οἱ καλλιτέχναι πάντων τῶν γρόνων κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ φυσιολογικῶς ὥραιού ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπερ παντοῦ ἡκολούθησαν, εὑρέθησαν μοιραίως ἀντιμέτωποι καὶ πρὸς τὴν δυσπραγίαν αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν νόσον του ἀκόμη ἀναπαραστήσαντες δὲ διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς γειρὸς τὸν πόνον, κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκφάνσεις, κατώθισμασαν διὰ τῆς θείας των τέχνης νὰ δίδωσι καὶ εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ἐξωτερικεύτεων τὸν πόνον τοῦτον, ὅχι ως ἀπεγχθεῖς τι ἢ ἀποτρεπτικὸν ἐκ τῆς συμπαθείας καὶ λύπης, ἢν μᾶς προξενεῖ, ἀλλὰ καὶ ως ἐνέγοντα ύπεροχὸν τι καὶ μυστηριῶδες κάλλος ἐν τῇ ἐκφράσει, ὅπερ παρέχει ἡμῖν παράδοξόν τι γόητρον καὶ ἐλκύει πρὸς αὐτὸν τὴν καρδίαν μετὰ τῶν βλεμμάτων μας. "Οπως δὲ δὲν ὑπῆρξε ποτε ἀληθής ποιητής, τοῦ ὅποιου δὲν συνεκινήθη ἡ καρδία καὶ ἡ φυντασία δὲν ἀνυψώθη ἐκ τῆς θέας τῆς ἀνθρωπίνης συμφορᾶς καὶ τῆς καρτεροψυχίας ἐν τῇ ὁδύνῃ! ὅπως δὲν δύναται νὰ ἐννοηθῇ οὐδέποτε μουσικὸς μὴ ἐκφράζων διὰ τῶν περιπαθεστέρων τόνων τῆς λύρας αὐτοῦ τὴν σπαρακτικὴν τῆς ὁδύνης φωνὴν καὶ τοὺς βυθίους στεναγμοὺς τῆς τετραμένης καρδίας, οὕτω δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἐννοηθῇ ἐν τῷ κόσμῳ καλλιτέχνης τῆς σμίλης καὶ τοῦ γοωστῆρος, ὅστις νὰ μὴ συναρπαγῇ ἐκ τῆς φυσικῆς ὁδύνης τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ μὴ ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τὴν θέαν τῶν ἀλγούντων καὶ ἀγωνιῶντων!"

A. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΣΕ ΠΗΡΕ...

Σε πήρε ἡ κάποια θάλασσα μές στὸν ἄφρὸν καὶ πάει!
Κι' ἐδῶ ποῦ ἀπόμεινε ἡ καρδία κι' ὅλος σὲ τραγουδάει,

Δὲν ἔργεται παρήγορος γελιδονάκι οὔτ' ἔνα
Γιὰ νὰ μου φέρῃ μήνυμα τὸν ἔργομό σου — ωἴμενα!

Μὰ μένω πάντα ἀνέλπιδος κι' ἀπὸ τὸν μεγάλον πόνο
Σὰν τὸν ἄφρὸν τῆς θάλασσας σθένουμει ἀγγὰ καὶ λυόνω . . .

ΘΡΑΣ. ΖΩΙΟΠΟΥΛΟΣ